CZU: 327.5:351.86(478)
DOI: 10.5281/zenodo.6837415

CONFLICTELE ÎNGHEȚATE DIN SPAȚIUL POST-SOVIETIC: REPERCURSIUNI ASUPRA SECURITĂŢII NAŢIONALE A STATELOR IMPLICATE

Marcel BENCHECI
Republica Moldova, Chișinău
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
doctor în științe politice, cercetător științific superior
e-mail: marcelbencheci@mail.ru
ORCID-ID: 0000-0002-6619-5299

Dumitru BORODA
Republica Moldova, Chișinău
Universitatea de Stat din Moldova / Institutul Național de Informații și Securitate „Bogdan, Întemeietorul Moldovei”
masterand
e-mail: dimmma@gmail.com
ORCID-ID: 0000-0003-1432-4244

Eduard CERNEȚCHI
Republica Moldova, Chișinău
Universitatea de Stat din Moldova / Institutul Național de Informații și Securitate „Bogdan, Întemeietorul Moldovei”
masterand
e-mail: edward.cernetsky@gmail.com
ORCID-ID: 0000-0001-7299-3281

Alexander KURTSKHALIA
Republica Moldova, Chișinău
Universitatea de Studii Politice și Economice Europene ”C. Stere”
doctorand
e-mail: A.kurtskhalia@gmail.com
ORCID-ID: 0000-0002-3832-2406

Developments related to the dispute settlement process in the Republic of Moldova and Georgia highlight quite clearly the support of separatism by the Russian Federation, which has, in fact, a triple status: a state that encouraged the outbreak of separatism and which actually controls separatist regions in terms of military, economic, financial, etc.; mediator in the negotiation process and guarantor of the agreements reached; directly interested in the final way of resolving the conflict.

Keywords: *frozen conflicts, national security, state, separatism.*

Evoluţiile legate de procesul de reglementare a diferendelor din Republica Moldova și Georgia pun în evidenţă destul de clar susţinerea separatismului de către Federaţia Rusă, care are, de fapt, un statut triplu: de stat care a încurajat izbucnirea separatismului şi care controlează, în realitate, regiunile separatiste sub aspect militar, economic, financiar etc.; de mediator în procesul de negocieri şi de garant al acordurilor atinse; de parte interesată direct de modalitatea finală a soluţionării conflictului.

Chestiunea privind jurisdicția aplicabilă în raport cu membrii forțelor armate ale Federației Ruse care staționează pe teritoriul Republicii Moldova este una actuală pentru dreptul internațional public.

Dat fiind că principiul egalității suverane a statelor este unul din principiile fundamentale în dreptul internațional public, fiecare stat își păstrează dreptul să-și exercite jurisdicția în raport de persoane și de bunuri situate pe teritoriul țării sau în afara acestuia [60]. În aceste condiții, o soluție unică nu poate exista, asemenea situații fiind reglementate prin acorduri internaționale, inclusiv bilaterale și multilaterale. Acordurile internaționale pot prevedea aplicarea jurisdicției statului în anumite condiții, cerințele de predare și extrădare a persoanelor, instituirea unor Comisii de Anchetă sau de Conciliere în scopul reglementării situațiilor conflictuale etc.

Aspecte teoretice. Unul din criteriile ce caracterizează statul ca subiect de drept internațional este exercitarea jurisdicției în raport de bunuri și persoane. Este evident că în lipsa exercitării de către stat a supremației teritoriale, nu poate fi exercitată nici jurisdicția asupra teritoriului.

În doctrina juridică de specialitate, prin supremaţia teritorială se înţelege împuternicirile statului în exercitarea puterii depline şi exclusive în limitele teritoriului de stat. Supremaţia teritorială este prevăzută şi garantată atât prin legislaţia internă a statului, cât şi prin normele dreptului internaţional [23].

Deplinătatea suveranităţii teritoriale a unui stat se exprimă prin aceea că în propriul teritoriu fiecare stat este în măsură să determine întinderea şi natura competenţelor sale, să reglementeze raporturile sociale în cele mai variate domenii, să-şi impună autoritatea sa asupra întregului mecanism social şi să dispună asupra resurselor şi bogăţiei naţionale [47].

În raporturile de drept internațional, teritoriul statului este un element de o deosebită importanţă, întrucât vizează o valoare fundamentală pentru existenţa însăşi a statelor. Alături de populație, teritoriul constituie una din premisele materiale ale existenţei statului. Asupra teritoriului său statul îşi exercită pe deplin şi în mod exclusiv suveranitatea şi acţionează în vederea realizării sarcinilor şi funcţiilor sale, celelalte state fiind obligate să nu aducă atingere integrităţii teritoriale [36].

Un element important al supremației teritoriale ține de aplicarea jurisdicției extrateritoriale, conform căreia jurisdicția statului asupra cetățenilor săi se extinde și în spațiile internaționale. În baza acestui principiu, efectele unor legi ale statului se răsfrâng asupra cetăţenilor săi şi a apatrizilor care locuiesc permanent în acest stat, în perioada când ei se află în străinătate. Aceasta se referă chiar şi la ramurile coercitive de drept, precum dreptul penal și dreptul contravențional.

Un alt principiu al jurisdicției extrateritoriale, destul de larg răspândit, este principiul apărării. În baza lui, statul este în drept să tragă la răspundere penală persoane, ce nu sunt cetăţeni ai săi, pentru comiterea infracțiunilor în afara teritoriului, dar care sunt îndreptate împotriva intereselor statului sau a cetăţenilor săi [21]. Jurisdicția penală extrateritorială poate fi exercitată şi în baza principiului universalităţii, potrivit căruia orice stat este în drept să atragă la răspundere penală persoana ce a săvârşit în afara teritoriului de stat o infracţiune prevăzută de dreptul internaţional [58].

Deplinătatea şi exclusivitatea suveranităţii teritoriale nu exclud, însă, ca un stat, prin propria voinţă şi în condiţii stabilite prin acorduri internaţionale, să permită altor state şi cetăţenilor acestora accesul pe propriul teritoriu şi unele drepturi în folosirea acestuia, în general pe bază de reciprocitate. Astfel, statele îşi acordă reciproc dreptul de tranzit al mijloacelor de transport feroviare, rutiere, aeriene, maritime sau fluviale, dreptul de a efectua schimburi economice şi de a face afaceri, dreptul de a utiliza în anumite limite instalaţiile sau fondurile acestora etc.

De asemenea, în cadrul cooperării internaţionale statele se pot angaja să se abţină pe propriul teritoriu de la anumite activităţi, cum ar fi amplasarea unor categorii de arme, efectuarea unor mişcări de trupe sau a unor aplicaţii militare [1, p. 125], ori de la construirea unor instalaţii care ar dăuna mediului înconjurător şi ar produce prejudicii şi altor state, de a introduce restricţii în ce priveşte desfăşurarea unor activităţi sau de a se supune în cadrul dreptului lor de a legifera unor condiţii şi limite stabilite prin convenţiile internaţionale la care sunt parte [17, p. 22].

Cazul militarului din contingentul forțelor armate ale Federației Ruse situate în zona de conflict a Republicii Moldova. Această succintă analiză a modului de exercitare a jurisdicției de către state ne permite să constatăm că în unele situații poate apărea concurența de jurisdicții. Este și cazul militarului din contingentul forțelor armate ale Federației Ruse, amplasate în zona de conflict din Transnistria, implicat în incidentul ce a avut loc la 1 ianuarie 2012 pe podul din orășelul Vadul lui Vodă (Republica Moldova), care a dus la moartea unui tânăr moldovean.

Soldatul rus l-a împușcat pe tânăr la punctul de control aflat într-o zonă de securitate care era sub controlul și comanda soldaților ruși. Punctul de control era situat în zona de securitate stabilită prin Acordul din 1992 cu privire la încheierea conflictului militar în regiunea transnistreană și se afla sub comanda militarilor ruși.

Cauza respectivă (*Pisari v. the Republic of Moldova and Russia*) a fost examinată de Curtea Europeană care a stabilit că nici Federația Rusă, nici Republica Moldova nu își disputaseră jurisdicția în speță. Atunci când militarii unui stat sunt trimiși pe teritoriul altui stat, forța extrateritorială pe care o folosesc poate extinde jurisdicția statului asupra acțiunilor militarilor săi [15]. În acest context, Federația Rusă are dreptul la aplicarea jurisdicției personale față de militar, dat fiind că el deține cetățenia rusă, iar Republica Moldova are dreptul la aplicarea jurisdicției teritoriale, dat fiind că incidentul a avut loc pe teritoriul Republicii Moldova. Doar că Republica Moldova poate aplica jurisdicția sa în condițiile în care ar avea acces la această persoană, fie că este reținut de autoritățile moldovenești, fie că este extrădat la

solicitarea Republicii Moldova de pe teritoriul unui stat cu care avem un asemenea acord semnat. Ce ține de Federația Rusă, este evident că ea nu-l va extrăda, dat fiind că unul din principiile dreptului constituțional prevede neadmiterea extrădării propriilor cetățeni. Acest principiu este unul universal și nu necesită o descriere detaliată.

Pe de altă parte, reclamanții - părinții tânărului - au considerat că autoritățile moldovenești nu fuseseră responsabile de moartea fiului lor și făcuseră tot ceea ce putuseră în mod rezonabil să investigheze decesul acestuia. Prin urmare, nu mai doreau să dea curs cererii lor împotriva Republicii Moldova. În final, Curtea a acceptat această dorință a reclamanților și a decis să radieze de pe rolul său capătul de cerere îndreptat împotriva Republicii Moldova.

Practica ne dovedește că membrii forţelor armate fac parte din categoria persoanelor care cel mai des comit infracţiuni, inclusiv grave. În condițiile în care Republica Moldova *de facto* nu exercită jurisdicția în raport cu membrii contingentului militar al Federației Ruse, în egală măsură că și în raport cu persoanele ce comit infracțiuni pe teritoriul din stânga Nistrului, teritoriu ce se află în afara jurisdicției Chișinăului, apare întrebarea logică care ar fi soluția respectivă.

Expunându-ne opinia, considerăm că pot exista următoarele soluții. Ce ține de persoanele care comit infracțiuni pe teritoriul din stânga Nistrului, soluția ar fi pornirea dosarelor penale și darea în căutare internațională a acestora, în așa fel limitându-le spațiul de circulație. În plus, subliniem că pentru anumite categorii de infracțiuni comise inclusiv pe teritoriul Republicii Moldova, precum crimele de război, crimele contra umanității, genocidul și actele de tortură, nu poate fi aplicat termenul de prescripție.

Referitor la exercitarea jurisdicției față de membrii contingentului militar al Federației Ruse, constatăm că soluția juridică în cazul dat era adresarea autorităților Republicii Moldova către structurile competente din Federația Rusă privind instituirea unui grup de lucru și examinarea cazului prin prezentarea probelor respective. În condițiile în care fapta comisă întrunea condițiile unei componențe de infracțiune conform legislațiilor ambelor state (dubla incriminare), persoana în cauză trebuia judecată de autoritățile ruse. În caz contrar, rămânea aceiași soluție – pornirea dosarului penal și darea în căutare internațională a persoanei în cauză. Aceasta este soluția ideală, dar cu regret, în practică lucrurile au stat altfel.

În doctrina de specialitate a fost expusă opinia că imposibilitatea aplicării jurisdicției statului în propriul teritoriu față de militarii străini nu este condiționată de legalitatea staționării forțelor armate străine [40, p. 121]. În situația unei ocupații armate se aplică dreptul internațional și în practică, este evident că în raport cu militarii respectivi se aplică jurisdicția propriului stat. În condițiile staționării forțelor armate străine în baza unui acord, de regulă prevederile convenționale stabilesc ferm faptul că membrii forțelor armate respective cad sub jurisdicția propriului stat.

Prezintă interes faptul că în cazul Republicii Moldova nu putem vorbi despre aplicabilitatea unui regim al ocupației în sensul clasic, dat fiind că staționarea forțelor ruse din start au reprezentat efectele destrămării ex-URSS, iar ulterior nu a fost semnat nici un document cu caracter juridic (care ar produce efecte juridice internaționale) între Republica Moldova și Federația Rusă, care ar prevedea retragerea forțelor armate ale Federației Ruse de pe teritoriul Republicii Moldova, inclusiv termenii acestei retrageri.

Forţele armate străine ce se află pe teritoriul statului în lipsa acordului acestuia, conform doctrinei tradiţionale a dreptului internaţional, se bucură de imunitate şi exteritorialitate. În cazul ocupaţiei militare aceste forţe nu sunt supuse jurisdicţiei statului ocupat, ele se află sub jurisdicţia statului ocupant, care trebuie să aplice prevederile Convenţiei de la Haga cu privire la legile şi obiceiurile războiului terestru [5].

În alte situaţii, militarii forţelor armate inamice ce se află în străinătate, în principiu, se bucură de imunitate în raport cu faptele comise în calitate oficială. Însă, domeniul de aplicare a acestei imunităţi este foarte limitat, deoarece majoritatea infracţiunilor comise de militarii străini sunt considerate crime de război, în raport cu care imunitatea lipseşte.

Omorul populaţiei civile a părţii adverse, distrugerea şi jefuirea bunurilor ei sunt considerate drept infracţiuni, prevăzute ce Convenţia IV de la Geneva [4]. Imunitatea pentru asemenea infracţiuni există doar în cazurile în care militarul străin fură bunul ce aparţine altui militar străin. Evident, că asemenea statut special nu poate să nu influenţeze dreptul internaţional şi imunitatea de stat *ratione materiae* în raport cu crimele de război, a crimelor contra umanităţii şi a genocidului. Reiese că statutul special pe care-l posedă forţele armate străine nu are nici o tangenţă cu urmărirea penală exercitată de Curtea Penală Internaţională.

Obligaţia de a urmări persoanele ce au comis infracţiuni sau au aplicat torturi nu poate fi respinsă în baza unui acord bilateral între statele participante la Convenţiile contra torturii sau la Convenţiile de la Geneva. Totodată, în raport cu obligaţiile prevăzute de acordurile vamale sunt admise unele devieri din partea ambelor părţi. Iată de ce, acordurile privind statutul forţelor armate, ce stabilesc imunităţi inexistente anterior în raport cu torturile şi crimele de război, încalcă obligaţiile participanţilor la asemenea acorduri, conform convenţiilor menţionate. Cele expuse sunt aplicabile şi în raport cu Convenţia cu privire la genocide.

Trebuie să recunoaștem că nu doar Republica Moldova se ciocnește cu o asemenea problemă. Practica statelor ne demonstrează că în majoritatea cazurilor (nu este doar vorba despre state cu regimuri autoritare, în egală măsură această regulă se aplică și statelor cu un nivel înalt de democrație, cum sunt SUA, Marea Britanie, Franța, Canada etc.) persoanelor ce au comis încălcări grave în cadrul unor conflicte armate sau operațiuni de menținere a păcii li se aplică pedeapsa în mod formal. În unele cazuri sunt ignorate normele *jus cogens*, care constituie „nucleul" dreptului internațional umanitar. Problema rezidă în faptul că deseori, asemenea situații sunt soluționate reieșind din considerente politice, de aceea și nivelul de aplicabilitate a normelor de drept în mare parte depinde de factorul politic.

Aspecte privind aplicarea normelor dreptului internațional umanitar în soluționarea conflictului transnistrean. Conceptul de drept internaţional umanitar are o mulţime de substitute, iniţial, el intrând în limbajul de specialitate sub denumirea de „Law of war" („Droit de la guerre"; „Kriegsrrecht"), cu două accepţii: *jus ad bellum*, expresie care desemnează regulile referitoare la condiţiile în care un stat putea recurge la folosirea forţei armate şi *jus in bello*, adică ansamblul de norme aplicabile în raporturile dintre părţile aflate în conflict armat [25].

Odată cu crearea, în 1863, a Comitetului Internaţional al Crucii Roşii, care şi-a asumat misiunea de a stimula codificarea normelor de protecţie a persoanelor scoase din luptă şi a celor care nu iau parte directă la război, precum şi a bunurilor cu caracter civil, *jus in bello* se divide în două ramuri – Dreptul Războiului şi Dreptul Umanitar [26]. Conferinţele de codificare de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului XX au consacrat dreptul războiului în formula „legile si obiceiurile războiului". Ulterior, ultima mare codificare din 1977 a reunit cele două ramuri – Dreptul războiului şi Dreptul umanitar – într-un nou concept: „Dreptul Internaţional Umanitar al conflictelor armate", aceasta fiind denumirea oficială.

Luând în considerație că dreptul internaţional umanitar se aplică numai pe timp de conflict armat, în mod prioritar ar trebui să elucidăm faptul dacă există un conflict armat în regiunea transnistreană. În acest scop, recurgem la definiţia formulată de către Camera de Apel a Tribunalului Penal Internațional pentru fosta Iugoslavie (TPIY) în cauza Prosecutor vs Tadić [30] care stabilește că, „un conflict armat există ori de câte ori suntem în prezenţa folosirii forţei armate între state sau a unei violenţe prelungite între autorităţile guvernamentale şi grupuri armate organizate sau între astfel de grupuri în interiorul unui stat".

Deşi conflictul transnistrean ar putea fi considerat a fi unul îngheţat, aşa cum ostilităţile au încetat în anul 1992, definiţia din Decizia Tadić pare să includă conflictul dintre Republica Moldova şi Transnistria ca „un conflict armat", deoarece a existat un conflict armat prelungit între o autoritate guvernamentală (Republica Moldova) şi un grup armat organizat (Transnistria), dar o soluţionare paşnică nu a fost încă realizată.

Ar sugera oare acest lucru că dreptul internaţional umanitar ar trebui să se aplice în regiunea transnistreană, aşa cum se arată în definiţia Tadić, că dreptul internaţional umanitar se

extinde şi pe timp de pace? Dincolo de încetarea ostilităţilor, până la încheierea păcii? sau până când o soluţionare paşnică se realizează?

Deşi au existat o serie de iniţiative care au încercat să aducă pacea în Transnistria, acestea au eşuat, şi trupele ruseşti sunt încă prezente în regiune într-o capacitate de menţinere a păcii. Transnistria a întreprins o iniţiativă de consolidare a statalităţii, neavând în acelaşi timp nici o recunoaştere din partea comunităţii internaţionale, ca şi stat, şi şanse mici de a obţine o astfel de recunoaştere. În cazul retragerii trupelor ruseşti de menţinere a păcii, o revenire la conflict ar putea fi posibilă. Prin urmare, conchidem că o situaţie de conflict armat a existat şi continuă să existe în regiunea transnistreană şi că ar trebui să se aplice dreptul internaţional umanitar.

În cele ce urmează, este necesar să determinăm categorisirea acestui conflict şi, dacă implicarea Federaţiei Ruse are vreun impact asupra acestei categorisiri, pentru a vedea amploarea potenţială de aplicare a dreptului internaţional umanitar în regiune.

Subliniem că URSS a fost parte la Convenţiile de la Geneva din 1949 [6], inclusiv la Protocoalele Adiţionale I şi II din 1977 [31], iar Republica Moldova este stat-parte prin succesiune, în corespundere cu dispoziţiile Hotărârii Guvernului R.M. nr.442 din 17.07.2015 pentru aprobarea Regulamentului privind mecanismul de încheiere, aplicare şi încetare a tratatelor internaţionale [19].

În ultimii ani, au existat o serie de apeluri pentru modificarea dreptului internaţional umanitar prin abandonarea diviziunii dintre conflictele armate internaţionale şi neinternaţionale, dar clasificarea respectivă mai rămâne încă în vigoare. În legătură cu aceasta, întrebarea este dacă implicarea Federaţiei Ruse a transformat conflictul transnistrean într-un conflict armat international, declanşând astfel potenţialul de aplicare a întregului corpus de drept internaţional umanitar.

Este cu atât mai important ca un regim juridic, şi în special un regim juridic expansiv, să fie efectiv aplicat în cazuri cum ar fi Transnistria, deoarece, aşa cum aceast teritoriu este un stat *de facto*, nu există obligaţii şi posibilitatea de a aplica standardele şi normele internaţionale, lăsând populaţia din Transnistria lipsită de protecţie juridică internaţională [28, p. 63].

Regimul de drept internaţional umanitar oferă un anumit nivel de protecţie pentru populaţie, prescriind crimele de război, cum ar fi violul, omorul şi tortura, protejând bunurile civile, şi oferind o opţiune pentru urmărirea penală a infractorilor prezumaţi. Cu toate acestea, după cum am menţionat mai sus, nivelul potenţial de protecţie depinde de clasificarea conflictului.

Deşi adeseori este susţinut faptul că situaţia din Transnistria este folosită ca un instrument al politicii Federaţiei Rusiei în „vecinătatea apropiată", examinarea detaliată a conflictului este necesară pentru a stabili în ce măsură Federaţia Rusă a fost implicată în planificarea şi dirijarea conducerii din Transnistria. Această problemă, precum şi existenţa în continuare a stării *de facto* a Transnistriei, a fost abordată de către Curtea Europeană a Drepturilor Omului (CEDO) în cauza Ilaşcu şi alţii vs Moldova şi Federaţia Rusă [2], Curtea a examinat problema în scopul de a determina dacă implicarea Rusiei în conflict a fost suficient pentru a aduce conflictul sub jurisdicţia Rusiei. Această cauză examinată de CEDO este principala sursă de informaţii cu privire la implicarea Federaţiei Ruse în conflictul transnistrean.

În hotărârea sa, Curtea a considerat că: „Federaţia Rusă este responsabilă de actele ilegale comise de către separatiştii transnistreni, ţinând cont de sprijinul politic şi militar acordat pentru a ajuta instituirea regimului separatist şi participarea a personalului militar rus la lupte. Acţionînd astfel, autorităţile ruse au contribuit atât militar, cât şi politic la el crearea unui regim separatist în regiunea Transnistriei, care face parte din teritoriul Republicii Moldova". Curtea, de asemenea, a remarcat faptul că, chiar şi după Acordul de încetare a focului în iulie 1992, Federaţia Rusă a continuat să sprijine militar, politic şi economic regimul separatist Transnistrean, „permiţându-i astfel să supravieţuiască, întărindu-se şi obţinînd o anumită cantitate de autonomie vis-à-vis de Moldova". În acest mod, CEDO a stabilit o puternică legătură între Federaţia Rusă şi autorităţile de la Tiraspol, vorbind de o „influienţă decisivă" şi chiar despre o „autoritate eficace".

Specificul aplicării normelor dreptului internațional în contextul conflictului teritorial din Abhazia și Osetia de Sud.

În literatura de specialitate, majoritatea autorilor au considerat că teritoriile disputate din Europa de Est sunt produsul direct al politicii fostei Uniuni Sovietice de schimbare treptată a frontierelor statale pentru a dejuca eventualele tentative separatiste și a asigura unitatea URSS [35].

Conform Legii URSS din 3 aprilie 1990 „Cu privire la procedura de soluționare a problemelor apărute în legătură cu ieșirea republicilor unionale din componența URSS" [52], popoarele republicilor autonome și entităților autonome au avut dreptul să decidă în mod independent dacă să rămână în componența URSS, ridicând problema statutului lor juridic. Entitățile statale separate din componența URSS puteau fi considerate noi state numai dacă erau luate în considerație interesele tuturor popoarelor din cadrul URSS și după respectarea procedurii care să asigure fiecărei națiuni dreptul la alegerea apartenenței statale.

Fără ca dispozițiile Legii URSS din 3 aprilie 1990 să fie respectate, dezmembrarea Uniunii Sovietice a dus la conflicte complexe în fostele republici sovietice, care nu au fost încă soluționate și continuă să provoace tensiuni între Federația Rusă și vecinii săi. Drept exemplu, sunt conflictele din Osetia de Sud și Abhazia care au degenerat în conflicte violente, purificare etnică și tensiuni grave în relațiile dintre Federația Rusă și Georgia.

Autoproclamarea independenței de către Osetiei de Sud și Abhaziei a declanșat dezbateri științifice cu privire la aplicabilitatea dreptului la autodeterminare, inclusiv dreptul la secesiune. Autodeterminarea și secesiunea constituie chestiuni fundamentale ale dreptului internațional public. În legătură cu aceasta, unii cercetători (C. Walter, A. Ungern-Sternberg etc.) au menționat că dreptul la autodeterminare și chiar la secesiune de care beneficiază popoarele și grupurile etnice, se află în conflict direct cu suveranitatea și integritatea teritorială a statelor [45, p. 293]. Alți cercetători au afirmat că dreptul statelor la integritatea teritorială ar putea să nu fie absolut și necalificat, deoarece „dezvoltarea dreptului internațional al drepturilor omului a limitat în multe privințe conceptul de suveranitate a statului" [43, p. 21]. Această abordare introduce ideea de secesiune corectivă – un set de condiții care ar putea justifica secesiunea unui popor sau unui grup etnic din statul său părinte ca un „remediu de ultimă instanță" [24, p. 67].

Doctrina secesiunii ca „remediu de ultimă instanță" a fost invocată de multe state care au recunoscut Kosovo. În mod similar, Federația Rusă a preluat doctrina secesiunii ca remediu pentru a justifica recunoașterea independenței Osetiei de Sud și Abhaziei după încheierea conflictului armat cu Georgia din anul 2008. Astfel, Osetia de Sud și Abhazia *de jure* rămân parte din Georgia, deși Georgia nu are controlul efectiv asupra acestor republici autoproclamate. O situație similară există în Republica Moldova, în legătură cu autoproclamata republică Transnistria.

Din perspectiva științelor politice, aceste conflicte sunt etichetate ca „conflicte înghețate" prin care se înțelege că deși ostilitățile militare au încetat, soluții pentru rezolvarea acestor conflicte nu au fost găsite. Prin prisma dreptului internațional, „conflicte înghețate" indică pretențiile de suveranitate concurente asupra unui anumit teritoriu și o posibilă ciocnire a diferitelor norme de drept internațional, în care un grup invocă dreptul la autodeterminare, în timp ce statul mamă solicită respectarea integrității teritoriale a statelor. Prin urmare, ca și în cazul Transnistriei, Osetia de Sud și Abhazia pretind că au nu doar dreptul la autodeterminare, ci și dreptul la secesiune, prin separare teritorială de Georgia. Atât Osetia de Sud, cât și Abhazia își bazează pretențiile pe acuzații de discriminare și încălcări masive ale drepturilor omului comise de Georgia, temeiuri care constituie baza dreptului la secesiune ca „remediu de ultimă instanță".

În prezent, majoritatea populației cvasi-statelor din Transnistria, Abhazia și Osetia de Sud au statutul de cetățeni ruși și în conformitate cu prevederile Constituției Federației Ruse, cetățenii țării au dreptul la protecție în cazul încălcării drepturilor lor constituționale, inclusiv atunci când locuiesc pe teritoriul cvasi-statelor nerecunoscute. Luând în considerare acest fapt, în doctrina din Federația Rusă [55, p. 17] s-a propus soluția ca conflictele emergente de cetățenie ale populației cu jurisdicție legală pe teritoriile Georgiei și Republicii Moldova să fie soluționate

atât pe baza unor acorduri interstatale privind protecția drepturilor și a intereselor legitime ale cetățenilor, cât și pe baza unui model de act normativ, dezvoltat la nivelul structurilor ONU.

Osetia de Sud și-a declarat independența față de Republica Socialistă Sovietică Georgia în anul 1991. Guvernul Georgiei a răspuns prin desființarea autonomiei Osetiei de Sud și a încercat să-și reimpună controlul asupra regiunii prin forță. Escaladarea crizei a dus la războiul din Osetia, perioada anilor 1991-1992 și la luptele din anul 2004, respectiv 2008.

Pe 10 noiembrie 1989, Sesiunea a XII-a a Consiliului Deputaților Poporului din Regiunea Autonomă a Osetiei de Sud a decis să transforme această regiune în Republica Autonomă din cadrul Republicii Sovietice Socialiste Georgia. Ca răspuns, Prezidiumul Sovietului Suprem al Republicii Sovietice Socialiste Georgia a declarat această decizie ca neconstituțională [37, p. 75].

Peste un an, la 20 septembrie 1990, Consiliul Deputaților din Osetia de Sud a adoptat Declarația Suveranității de Stat prin care s-a decis formarea Republicii Sovietice Democrate Osetia de Sud în componența URSS, iar la 28 noiembrie 1990 entitatea statală a fost redenumită în Republica Sovietică Osetia de Sud. În consecință, la 11 decembrie 1990, Consiliul Suprem al Republicii Georgia, prezidat de Z. Gam-Sakhurdia, a adoptat Legea „Cu privire la Abolirea Regiunii Autonome Osetiei de Sud" [53, p. 25].

Din acest punct de vedere, în doctrina juridică din Federația Rusă au fost expuse opinii critice, și anume, că adoptarea Legii „Cu privire la Abolirea Regiunii Autonome Osetia de Sud" a fost contrară dispozițiilor art.3 al Legii URSS din 26 aprilie 1990 „Cu privire la delimitarea puterilor între URSS și subiecții federației" [51], care stabilea că „teritoriul unei republici unionale, republici autonome sau a unei entități autonome nu poate fi schimbat fără acordul acestora", iar alin.(2) al articolului 6 din această lege atribuia jurisdicției exclusive a Uniunii Sovietice „admiterea în URSS a noilor republici unionale, aprobarea formării unor noi republici autonome și aprobarea modificărilor în statutul republicilor autonome existente, în statutul regiunilor autonome și a districtelor autonome".

După destrămarea URSS (anul 1991), Consiliul Suprem al Osetiei de Sud a desemnat desfășurarea unui referendum privind independența și aderarea regiunii la Federația Rusă. În timpul referendumului din 19 ianuarie 1992, majoritatea participanților au votat în favoarea independenței și a aderării la Rusia. Astfel că la 29 mai 1992, Consiliul Suprem al Republicii Osetia de Sud a proclamat independența și crearea unui stat independent – Osetiei de Sud [20]. La rândul ei, Federația Rusă a recunoscut imediat independența Osetiei de Sud, declarându-și deschis și public hotărârea de a susține autoritățile *de facto* ale acestor teritorii pe plan politic, financiar și militar.

În perioada 1992-1996 Osetia de Sud și-a format propriile structuri de stat, în special Ministerul Afacerilor Interne și departamentele militare. Deși nerecunoscută în plan internațional, republica avea Constituție și Parlament, iar în anul 1996 a fost formată instituția prezidențială. Primele alegeri prezidențiale în Osetia de Sud au avut loc la 10 noiembrie 1996 [12].

Contrar tuturor acordurilor de soluționare pașnică a conflictului georgian-osetian, în noaptea de 8 august 2008, între forțele georgiene și cele ale Osetiei de Sud au existat conflicte militare. În conflictul militar au fost implicate și forțele ruse de menținere a păcii. În rezultatul tratativelor purtate între Georgia, Federația Rusă și instituțiile Uniunii Europene, au fost aprobate șase principii pentru soluționarea conflictului dintre Georgia și Osetia de Sud: 1) nerecurgerea la folosirea forței; 2) încetarea definitivă a ostilităților; 3) accesul liber la ajutorul umanitar; 4) retragerea forțelor armate ale Georgiei din perimetrul de conflict; 5) menținerea forțelor armate de menținere a păcii ale Federației Ruse pe linia de izbucnire a ostilităților până la crearea mecanismelor internaționale; 6) inițierea unor discuții cu caracter internațional privind viitorul statut al Osetiei de Sud și Abhaziei, precum și modalități de asigurare a securității durabile în aceste regiuni.

La 26 august 2008, președintele Federației Ruse a semnat Decretul nr.1261 „Cu privire la recunoașterea Republicii Osetia de Sud". În Decret era indicat că recunoașterea este bazată pe voința poporului din Osetia de Sud. Totodată, în sarcina Ministerul rus al Afacerilor Externe a

fost pusă obligația de a organiza negocieri cu administrația Osetiei de Sud în vederea stabilirii relațiilor diplomatice de cooperare și asistență reciprocă.

Deși normele dreptului internațional protejează integritatea teritorială a Georgiei, au existat state care nu au ținut cont de cadrul legal internațional. Astfel, pe 5 septembrie 2008, Republica Nicaragua a recunoscut independența Osetiei de Sud și a devenit prima țară din America Latină care a manifestat un asemenea gest. Mai apoi, la 10 septembrie 2009 președintele venezuelean Hugo Chavez a anunțat că Venezuela recunoaște independența Osetiei de Sud și Abhaziei. În același context, liderii unor state, precum Armenia, Belarus, Kazahstan, Kârgâzstan, Tadjikistan și Uzbekistan au condamnat acțiunile Georgiei în Osetia de Sud și au susținut acțiunile Federației Rusiei la summitul Organizației Tratatului de Securitate Colectivă de la Moscova.

Pe de altă parte, la 1 septembrie 2008, Uniunea Europeană a condamnat recunoașterea unilaterală a Abhaziei și a Osetiei de Sud de către Federația Rusă, declarând că această decizie este inacceptabilă și a cerut tuturor statelor să nu recunoască independența republicilor autoproclamate.

Din perspectiva cercetării științifice pe care o efectuăm, acțiunile militare dintre forțele georgiene și cele ale Osetiei de Sud necesită a fi evaluate prin prisma dreptului internațional. Astfel, cercetătorii ruși au ajuns la concluzia că acțiunile Georgiei au fost ilegale. Drept argument s-a invocat că în 1992 și 1994 Georgia a încheiat un acord internațional cu participarea Osetiei de Sud și a Federației Ruse, potrivit căruia părțile s-au angajat să rezolve toate problemele contestate exclusiv prin mijloace pașnice, fără a utiliza forța sau amenințarea cu folosirea acesteia. Georgia, prin încălcarea acordului și a principiilor juridice internaționale privind nefolosirea forței și amenințarea cu forța, a comis un act de agresiune împotriva Osetiei de Sud [56, p. 45].

Majoritatea autorilor ruși sunt de opinia că la data de 8 august 2008, Georgia a atacat Osetia de Sud și forțele ruse de menținere a păcii. S-a menționat că Federația Rusă a fost obligată să-și folosească dreptul inerent la autoapărare, consacrat în art.51 din Carta ONU. Utilizarea forței de către partea rusă a avut ca scop protejarea contingentului rus de menținere a păcii, care își îndeplinea funcțiile în Osetia de Sud în conformitate cu dispozițiile unui mandat internațional, de acțiunile ilegale ale Georgiei. Prin urmare, cercetătorii ruși au considerat că intervenția Georgiei a fost un act de agresiune, iar Federația Rusă avea dreptul la autoapărare. Cât privește Osetia de Sud, aceasta și-a asigurat securitatea în baza dreptului la autodeterminare prin separare și formare a unui stat independent. Georgia a apelat la principiul integrității teritoriale, în timp ce Osetia de Sud a apelat la dreptul popoarelor la autodeterminare. Georgia, ca urmare a atacului armat asupra Osetiei de Sud, a încălcat principiile dreptului internațional, și anume: interzicerea utilizării forței sau amenințarea cu forța, respectarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, autodeterminarea popoarelor.

Conform Declarației privind principiile dreptului internațional privind relațiile amicale și cooperarea între state în conformitate cu Carta ONU, în virtutea principiului egalității de drepturi și al autodeterminării popoarelor consacrate în Carta ONU, toate popoarele au dreptul de a stabili liber în afara statutului lor politic și să-și exercite dezvoltarea economică, socială și culturală și fiecare stat trebuie să respecte acest drept în conformitate cu prevederile Cartei. Crearea unui stat suveran și independent, libera aderare sau asociere cu un stat independent sau stabilirea oricărui alt statutut prin libera determinare ca popor, sunt forme ale exercitării de către acest popor a dreptului la autodeterminare.

În doctrina dreptului internațional se disting teoriile constitutive și declarative ale recunoașterii statale. Conform teoriei constitutive, personalitatea juridică internațională a unui stat depinde de recunoașterea sa de către alte state. Teoria declarativă susține că un nou stat dobândește personalitate juridică datorită faptului existenței sale [13, p. 87].

Articolul 1 din Convenția de la Montevideo privind drepturile și obligațiile statelor din 1933 prevede că un stat, ca subiect al dreptului internațional, trebuie să aibă următoarele

caracteristici: populația rezidentă, teritoriu, guvernare și capacitatea de a intra în relații cu alte state.

Opiniile doctrinare din Federația Rusă indică asupra faptului că Osetia de Sud îndeplinește toate criteriile de statalitate. Recunoașterea Osetiei de Sud s-a bazat pe normele dreptului internațional și a permis în mod legal să fie realizat dreptul persoanelor la autodeterminare sub forma creării unui nou stat independent [56, p. 59]. Mai mult decât atât, s-a invocat că realizarea legitimă de către poporul Osetiei de Sud a dreptului la autodeterminare și controlul propriu al teritoriului lor confirmă personalitatea juridică internațională, indiferent de recunoașterea de către alte state. Pentru a exercita personalitate juridică internațională, este suficientă recunoașterea din partea unui subiect al relațiilor internaționale [54, p. 62].

În viziunea cercetătorului rus R. Shepenko [57, p. 63], recunoscând independența Osetiei de Sud și a Abhaziei, Federația Rusă s-a referit la precedentul Kosovo, chiar dacă Uniunea Europeană nu recunoaște secesiunea provinciei Kosovo din Serbia ca precedent pentru alte teritorii, considerând că acest caz este excepțional și unic. Cu toate acestea, situația din Osetia de Sud este de asemenea unică, ca orice alt caz al unui nou stat care apare pe arena internațională.

Abhazia. Spre deosebire de Osetia de Sud, în perioada Uniunii Sovietice Abhazia a beneficiat de autonomie în cadrul Republicii Sovietice Socialiste Georgia. În pofida acestui fapt, între ambele jurisdicții au existat conflicte cu caracter etnic. Tensiunile etnice au culminat cu războiul din Abhazia din 1992-1993 și independența *de facto* a Abhaziei. În pofida acordului de încetare a focului din 1994 și a multor ani de negocieri, diferendul rămâne nerezolvat.

Punctul de referință în ceea ce privește desfășurarea conflictului din Georgia este Raportul misiunii internaționale independente de informare privind conflictul din Georgia din septembrie 2009, condusă de Heidi Tagliavini. Raportul a clarificat faptul că Guvernul georgian condus de Mihail Saakaşvili a început războiul în data de 7 august 2008, când forțele georgiene au atacat și capturat orașului Tskhinvali din Osetia de Sud, dar a precizat că „un conflict violent era deja în toi în Osetia de Sud” și că ofensiva georgiană nu era „adecvată” ca răspuns la atacurile premergătoare războiului.

Până în prezent, statutul teritoriilor Osetia de Sud și Abhazia rămâne o chestiune în litigiu. Prin Propunerea de rezoluție depusă pe baza declarației Vicepreședintei Comisiei/Înaltă Reprezentantă a Uniunii Europene pentru afaceri externe și politica de securitate depusă în conformitate cu articolul 123 alineatul (2) din Regulamentul de procedură referitoare la teritoriile georgiene ocupate la zece ani de la invazia rusă (2018/2741(RSP)) [14], s-a menționat că Organizația Națiunilor Unite și majoritatea guvernelor lumii consideră aceste teritorii o parte din Georgia, în timp ce Rusia și alte patru state membre ale ONU recunosc republicile Osetia de Sud și Abhazia. Întrucât ambele republici depind foarte mult de Rusia din punct de vedere economic, politic și militar, o soluție durabilă la conflictele din această regiune se poate găsi numai dacă se garantează dreptul populației din Abhazia și Osetia de Sud de a-și determina viitorul și de a-și apăra identitatea națională.

În dreptul internațional, cadrul juridic de reglementare a relațiilor privind conflictul teritorial din Georgia se bazează pe Acordul de încetare a focului din 12 august 2008, mediat de UE și semnat de Georgia și de Federația Rusă, precum și Acordul de implementare din 8 septembrie 2008 [29, p. 8]. Alte acte internaționale în domeniu sunt: Rezoluția din 21 ianuarie 2016 referitoare la acordurile de asociere/zonele de liber schimb aprofundat și cuprinzător cu Georgia, Republica Moldova și Ucraina, Rezoluția din 13 decembrie 2017 referitoare la Raportul anual referitor la punerea în aplicare a politicii externe și de securitate comune [33], Recomandarea din 15 noiembrie 2017 adresată Consiliului, Comisiei și SEAE privind Parteneriatul Estic, în perioada premergătoare reuniunii la nivel înalt din noiembrie 2017 [32].

În temeiul actelor sus-menționate, UE susține categoric suveranitatea și integritatea teritorială a Georgiei în interiorul granițelor sale recunoscute internațional, iar prin Propunerea de rezoluție depusă pe baza declarației Vicepreședintei Comisiei/Înaltă Reprezentantă a Uniunii pentru afaceri externe și politica de securitate, UE a indicat ferm că la zece ani de la izbucnirea conflictului ruso-georgian și invazia Georgiei de către Rusia, Federația Rusă continuă ocupația

ilegală și încearcă să anexeze *de facto* regiunile georgiene Abhazia și Țhinvali/Osetia de Sud, încălcând dreptul internațional și sistemul internațional bazat pe norme. În plus, UE a indicat că la zece ani după războiul dintre Rusia și Georgia, Federația Rusă continuă să-și încalce obligațiile internaționale și refuză să pună în aplicare acordul de încetare a focului din 12 august 2008, mediat de UE.

Subliniem faptul că în anul 2017, Rusia și Georgia au constituit un comitet mixt condus de ministrul adjunct de externe al Rusiei și reprezentantul special al prim-ministrului Georgiei pentru relațiile cu Rusia. Începând cu anul 2018, relațiile economice și contactele interpersonale cu Federația Rusă s-au intensificat, statul rus devenind cel de-al doilea partener comercial al Georgiei.

Cu referire la perspectivele de soluționare a conflictului transnistrean, suntem de părerea că acest conflict, în realitate, înglobează două diferende distincte: unul – care vizează cazul de separatism de pe teritoriul Republicii Moldova (diferend dintre Republica Moldova și autoritățile din Transnistria) și altul – care se referă la dislocarea ilegală a bazei militare a Federației Ruse pe teritoriul Republicii Moldova (diferend dintre Republica Moldova și Federația Rusă).

Faptul că un regim juridic internațional, în special un regim juridic expansiv, poate fi considerat a fi aplicabil în regiunile Transnistria, Abhazia și Osetia de Sud este cu atât mai semnificativ, având în vedere statutul regiunilor ca și state de facto care nu au obligații și posibilitate de a aplica standardele și normele internaționale, lăsînd populația din regiune lipsită de orice protecție juridică internațională. Suntem de opinia că regimul de drept internațional umanitar ar oferi un anumit nivel de protecție pentru populație, prescriind crimele de război, cum ar fi violul, omorul și tortura, protejând bunurile civile și oferind o opțiune pentru urmărirea penală a infractorilor prezumați.

BIBLIOGRAFIE

1. BJÖRGVINSSON, D. The intersection of international law and domestic law: a theoretical and practical analysis. Cheltenham: Edward Elgar Pub. Ltd, 2015, p.112.
2. CANEFE, N. International Criminal Law and Limits of Universal Jurisdiction in the Global South: A Critical Discussion on Crimes Against Humanity, PhD Dissertations, Toronto, 2018, p.93.
3. Cauza Ilaşcu şi alţii vs. Moldova şi Rusia, App. No. 48787/99 (E.C.H.R., July 8, 2004), par.59. http://justice.md/file/CEDO_judgments/Moldova/ ILASCU%20SI%20ALTII%20(ro).pdf (accessed at 07.05.2019).
4. Convention (IV) relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War, Geneva, 12 August 1949, https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.33_GC-IV-EN.pdf (accessed at 18.05.2019).
5. Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land. The Hague, 18 October 1907, https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?action=openDocument&documentId=4D47F92DF3966A7EC12563CD002D6788 (accessed at 14.05.2019).
6. Convenţia I pentru îmbunătăţirea sorţii răniţilor şi bolnavilor din forţele armate în campanie semnată la 12 august 1949 la Geneva. În: Tratate internaţionale (Drept umanitar). Ediţie oficială. Chişinău: Garuda-art,1999, p.9-34.
7. Convenţia II pentru îmbunătăţirea sorţii răniţilor, bolnavilor şi naufragiaţilor din forţele armate maritime semnată la 12 august 1949 la Geneva. În: Tratate internaţionale (Drept umanitar). Ediţie oficială. Chişinău: Garuda-art, 1999, p.34-55.
8. Convenţia III cu privire la tratamentul prizonierilor de război semnată la 12 august 1949 la Geneva. În: Tratate internaţionale (Drept umanitar). Ediţie oficială. Chişinău: Garuda-art, 1999, p.55-123.

9. Convenţia IV cu privire la protecţia persoanelor civile în timp de război semnată la 12 august 1949 la Geneva. În: Tratate internaţionale (Drept umanitar). Ediţie oficială. Chişinău: Garuda-art, 1999, p.123-184.
10. Convenția nr.1948 din 09.12.1948 pentru prevenirea şi reprimarea crimei de genocid, adoptată de Adunarea generală a Națiunilor Unite prin Rezoluția 260A (III) din 09.12.1948. Tratate Internaționale la care Republica Moldova este parte, 1998, nr.1, p.14-20.
11. Convenția nr.1984 din 10.12.1984 împotriva torturii şi altor pedepse ori tratamente cu cruzime, inumane sau degradante. În: Tratate Internaționale la care Republica Moldova este parte, 1995, nr.1, p.34-41.
12. CUESTAS-ZAMORA, E. J. Fragmentación de la República de Georgia: perspectivas jurídicas de la separación de Abjasia y Osetia del Sur en Derecho Internacional Público. În: Revista Colombiana de Derecho Internacional, 2015, no.26, p.168.
13. DISTEFANO, G. Fundamentals of Public International Law. A Sketch of the International Legal Order. Brill: Nijhoff, 2019, p.35.
14. European Parliament resolution on Georgia's breakaway regions 10 years after the war with Russia, B8-0279/2018.
15. Extra-territorial jurisdiction of States Parties to the European Convention on Human Rights, Pisari v. the Republic of Moldova and Russia, https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Extra-territorial_jurisdiction_ENG.pdf (accesat 12.05.2019).
16. GERRITS, A., BADER, M. Russian patronage over Abkhazia and South Ossetia: implications for conflict resolution. În: East European Politics (The Netherlands), 2016, Vol.32, Issue 3, p.299.
17. GUYOMAR, M. Territorial Belonging – Inclusion and Exclusion from State Territories. În: European Review of Public Law (Greece), 2017, Vol.29, No.1 (103), p.22.
18. HOCH, T., KOPEČEK, V., BAAR, V. Civil society and conflict transformation in *de facto* States: the case of Abkhazia // Problems of Post-Communism (USA), 2017, no.64(6), p.335.
19. Hotărârea Guvernului R. M. nr. 442 din 17.07.2015 pentru aprobarea Regulamentului privind mecanismul de încheiere, aplicare şi încetare a tratatelor internaţionale. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2015, nr.190-196.
20. KHASANOV, A. A. International legal aspects of recognition of South Ossetia. În: Review of comparative analysis of foreign legislation and jurisprudence (Russian Federation), 2018, no.1, p.141.
21. KJELDGAARD-PEDERSEN, A. The International Legal Personality of the Individual. Oxford: University Press, 2018, p.23.
22. KOPEČEK, V., HOCH, T., BAAR, V. De Facto States and Democracy: The Case of Abkhazia. În: Bulletin of Geography. Socio-economic Series, 2016, no. 32, p.99.
23. KOSKENNIEMI, M., RECH, W., FONSECA, M. J. International law and empire: historical explorations. Oxford: Oxford University Press, 2017, p.76.
24. LAURINAVIČIŪTĖN, L., BIEKŠA, L. The Relevance of Remedial Secession in the Post-Soviet „Frozen Conflicts". În: International Comparative Jurisprudence (Lithuania), 2015, Volume 1, Issue 1, p.67.
25. LIEBLICH, E. On the Continuous and Concurrent Application of *ad Bellum* and *in Bello* Proportionality. În: Case Western Reserve Journal of International Law (USD), 2016, Vol. 48, Issue 1-2, p.275.
26. LIEBLICH, E. The Facilitative Function of Jus in Bello. În: European Journal of International Law (USD), 2019, Vol. 30, Issue 1, p.322.
27. LOTT, A. The Tagliavini Report Revisited: Jus ad Bellum and the Legality of the Russian Intervention in Georgia. În: Utrecht Journal of International and European Law (The Netherlands), 2012, no.28(74), p.6-7.

28. O'REILLY, K., HIGGINS, N. The Role of the Russian Federation in the Pridnestrovian Conflict: an International Humanitarian Law Perspective. În: Irish Studies in International Affairs (Ireland), 2008, vol. 19, p.63.
29. PHILLIPS, D. Implementation review: six-point ceasefire agreement between Russia and Georgia. Institute for the Study of Human Rights, Columbia University, August, 2011, p.8-14.
30. Prosecutor vs Tadić, Appeal Chamber Decision, (Case No. IT-94–1-A), 14 December 1995, Tadić Jurisdiction Decision. http://www.unhcr.org/refworld/docid/40277f504.html (accessed at 15.10.2019).
31. Protocolul I Adiţional la Convenţiile de la Geneva din 1949 referitor la protecţia victimelor conflictelor armate internaţionale semnat la 10 iulie 1977. În: Tratate internaţionale (Drept umanitar). Ediţie oficială. Chişinău: Garuda-art, 1999. p.184-253; Protocolul II Adiţional la Convenţiile de la Geneva din 1949 referitor la protecţia victimelor conflictelor armate fără caracter internaţional semnat la 10 iulie 1977. În: Tratate internaţionale (Drept umanitar). Ediţie oficială. Chişinău: Garuda-art, 1999, p.253-263.
32. Recomandarea din 15 noiembrie 2017 adresată Consiliului, Comisiei și SEAE privind Parteneriatul Estic, în perioada premergătoare reuniunii la nivel înalt din noiembrie 2017. Texte adoptate, P8_TA(2017)0440. http://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2017-0440_RO.html?redirect (accesat la 22.03.2022).
33. Rezoluția din 13 decembrie 2017 referitoare la Raportul anual referitor la punerea în aplicare a politicii externe și de securitate comune. Texte adoptate, P8_TA(2017)0493, http://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2017-0493_RO.html (accesat la 22.03.2022).
34. Rezoluția din 21 ianuarie 2016 referitoare la acordurile de asociere/zonele de liber schimb aprofundat și cuprinzător cu Georgia, Republica Moldova și Ucraina. În: Jurnalul Oficial al Uniunii Europene nr. C 11 din 21.01.2016.
35. RIEGL, M., DOBOŠ, B. Unrecognized states and secession in the 21st century. Cham: Springer, 2017, p.65.
36. RYNGAERT, C. Jurisdiction in International Law. Second Edition. Oxford: University Press, 2015, p.112.
37. SAPAROV, A. From Conflict to Autonomy in the Caucasus: The Soviet Union and the Making of Abkhazia, South Ossetia and Nagorno Karabakh. London: Routledge, 2015, p.75.
38. SASSÒLI, M. International humanitarian law: rules, controversies, and solutions to problems arising in warfare. Northampton: Edward Elgar Pub., 2019, p.118.
39. SCHUETT, R., STIRK, P. The Concept of the State in International Relations Philosophy, Sovereignty and Cosmopolitanism. Edinburgh: University Press, 2015, p.56.
40. SHAW-MALCOLM, N. The International Law of Territory. Oxford: University Press, 2018, p.121.
41. SHELTON, D. International law and domestic legal systems: incorporation, transformation and persuasion. Oxford: University Press, 2011, p. 99.
42. TAGLIAVINI, H. Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia, Report of the Council of the European Union, Brussels, Volume I-III, September 2009, p.11.
43. VOLK, Ch. The Problem of Sovereignty in Globalized Times. În: Law, Culture and the Humanities (USA), 2019, no.2, p.21.
44. VORONOVICI, A. Internationalist Separatism and the Political Use of „Historical Statehood" in the Unrecognized Republics of Transnistria and Donbass. În: Problems of Post-Communism (USA), May 2019, p.15.
45. WALTER, C., UNGERN-STERNBERG, A. Self-determination and secession in international law. Oxford: University Press, 2014, p.293.
46. WILLMOTT, D. Removing the distinction between international and non-international armed conflict in the Rome Statute of the International Criminal Court. În: Melbourne Journal of International Law (Australia), 2004, nr.5, p.34.

47. WOJTYCZEK K. Territory and the Principle of Territoriality in Public International Law În: European Review of Public Law (Greece), 2017, Volume 29, No.1 (103), p.27.
48. ДЗИДЗОЕВ, В. Д. Абхазия и Южная Осетия – суверенные, демократические, правовые молодые государства южного кавказа: политико-правовые аспекты. În: Вестник Владикавказского научного центра (Республика Северная Осетия), 2017, no.3, p.19.
49. ДЗИДЗОЕВ, В. Д. Суверенитет Абхазии и Южной Осетии: историко-правовое обоснование. În: Вестник Северо-Осетинского государственного университета имени К. Л. Хетагурова, 2015, но.2, с.93.
50. ДЗИДЗОЕВ, В. Д. Осетинская интеграция: сторонники и противники. În: Вестник Владикавказского научного центра, 2016, nr.1, p.29.
51. Закон СССР от 26 апреля 1990 г. № 1457-I „О разграничении полномочий между Союзом ССР и субъектами Федерации". În: Ведомости Съезда Народных Депутатов и Верховного Совета СССР, 1990, №19.
52. Закон СССР от 3 апреля 1990 года № 1409-I „О порядке решения вопросов, связанных с выходом союзной республики из СССР". În: Ведомости Съезда народных депутатов СССР и Верховного Совета СССР, 1990, №15.
53. Конфликты в Абхазии и Южной Осетии: документы 1989-2006 гг. / сост. и коммент. М.А. ВОЛХОНСКИЙ, В.А. ЗАХАРОВ, Н.Ю. СИЛАЕВ. Москва, 2008, с.25-26.
54. КУЗЬМИН,А.В.Государства de facto: внутреннее
законодательство о международном праве и внешних сношениях. În: Theory and Practice of the restoration of rights, 2015, nr.2, p.62.
55. ЛИТВИНЕНКО, В. Т. Политические процессы становления государственности Абхазии, Южной Осетии и Приднестровья в контексте обеспечения безопасности граждан России, проживающих в этих республиках. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора политических наук, Москва, 2010, p.17.
56. ПЛИЕВ, С. М. Теоретические аспекты государства в политической системе общества в контексте создания новой государственности на примере Южной Осетии // Представительная власть – XXI век. 2018, №7-8, с.59.
57. ШЕПЕНКО, Р. А. Реализация принципа самоопределения народов и налоговое право: опыт Грузии // Российский журнал правовых исследований. 2017, № 2 (11), p.64.
58. LUBAN, D., O'SULLIVAN, J., STEWART, D. International and Transnational Criminal Law, 3rd Edition. London: Wolters Kluwer, 2018, p.39.